

Lakodalmi szokások Deszken

A kézfogó

A kézfogó az esküvőt megelőző időszak szokásaihoz tartozik, de valójában már az arra való előkészület jegyében folyt, általában vigalom és zeneszó kíséretében. Jelentőségét csak növelte az a körülmény, hogy alkalmat szolgáltatott nászuramék, nászasszonyomékhangulatának és elvárásainak a kipuhatólására, itt lehetett megsejteni, melyik örömszülő mennyire elégedett a tervezett nászúléssel illetve férjhezmenetellel. A beszélgetés folyamán mindkét részről ismertették álláspontjukat és véleményüket, felsorakoztatták erkölcsi erényeiket, családi hagyományukat, előítéleteiket, s nem ritkán a család anyagi helyzetét érzékeltető adatokat is. A kézfogó központi figurája a vőlegény apja volt, aki előszeretettel mutatta ki ilyenkor, milyen jó módú és nagyvonalú. Mindenki őhöz fordult tanácsért és utasításért, kellő tisztelettel persze.

A kézfogón választották meg, rendszerint a szűkebb családi körből, az „almavivőket”, azaz a kérőket. Az ő feladatuk az volt, hogy a vőlegény apjával együtt elmenjenek a lányos házhoz, és kikérjék a menyasszonyt. Az „almavivők” odahaza gyülekeztek, majd rozmaringgal feldíszített fiákeren elhajtattak a lányos házhoz. A vőlegény otthon maradt, többnyire „őrzői”, a nagynya és nagyapja társaságában. A lányos ház udvarában az ara fiatalabb rokonai és a szomszédok várták a kérőket: gazdagon terített asztallal, nótaszóval és tamburazenével. Mesélik, hogy a tamburások nem szívesen muzsikáltak kézfogókon, mert ott leginkább csak mélabús, szomorú dalok jártak, s a hangulat is visszafogott volt. Ebéd után az apósjelölt, a vőlegény apja aranydukátokat ajándékozott a menyasszónynak – a dukátok mennyiségéből lehetett következtetni a család vagyoni állapotára, illetve arra, hogy mennyire elégedett az örömapa a fia választottjával. Ezután az ara ingvászonnal ajándékozta meg a kérőket, azok pedig viszonzásként pénzajándékot adtak át neki. Az egész szertartás kiadós falatozás és nótázás kíséretében zajlott le, s így a vége felé már a hangulat is vidámabb volt. A mulatozásnak a vőlegény apja vetett véget, rendszerint akkor, amikor úgy ítélte meg, hogy az „almavivők” már jócskán felöntöttek a garatra, s a fiús házból való asszónynép joggal félt attól, hogy valamelyikük netán illetlent talál mondani, ami elronthatná a hangulatot vagy a fiatalok házassági terveit.

Köszöntők és búcsúbeszédök következtek, majd a dudások vagy a tamburaprímás rázendített egy búcsúdala és hangos zeneszóval hazakísérte a vőlegény apját és az „almavivőket”.

A csutorás

Az esküvőket általában vasárnap tartották, az azt megelőző csütörtökön pedig *csutorást* választottak a fiús háznál. Ez abból állt, hogy a vőlegény és szülei meghatározták, ki legyen az a legény, aki a nevükben meghívja a lakodalmásokat. Csutorásnak többnyire a vőlegény legjobb barátját vagy közeli családtagját választották, olyan mozgékony és találékony fiatalembert mindenképp, aki képesnek ígérkezett nemcsak meghívással, hanem később a lakodalommal kapcsolatos reá háruló kötelezettségek maradéktalan ellátására.

A csutorásválasztás napján a fiatalok már reggel kilenc körül gyülekezni kezdtek a fiús háznál. Gazdagon terített asztallal várták őket, és csakhamar magasra hágott a jókedv. A lányok hozzáfogtak az *obajlija*, a tülldarabokkal, tarka szalagokkal és rozmaringgal ékesített lőtakaró elkészítéséhez. A kék, zöld vagy piros színű szaténlepel a csutorás lovának készült, s akkorán kellett lennie, hogy csaknem teljesen betakarja, a feje és a lábai kivételével.

Ezután került sor a csutorás és kulacsa feldíszítésére. A csutorás kalapjára piros pántlikát varrtak és rozmaringot tűztek mellé, az általában pálinkával megtöltött kulacsra pedig tarka szalagot és rozmaringot kötöttek, nyakára kerek fonott kalácsot húztak. Végül a vőlegény anyja saját hímzésű inget ajándékozott a csutorásnak. Elmaradhatatlan kelléke volt a meghívási ceremóniának egy alma is.

Amikor mindez megvolt, elővezették az istállóból a legszebb lovat, ráterítették a díszes leplet, aztán a csutorás, pántlikás kulacsával a kezében, felpattant a hátára, a fiúk, a lányok pedig vidám körtáncba, kólóba kapaszkodtak. Aztán a csutorás megindult a *komámuram*, majd a *násznagy* háza felé, másnap pedig sorra felkeresett *minden meghívottat*, ami nem is volt olyan egyszerű feladat, különösen ha olykor harminc-negyven házat is útba kellett ejtenie. Egy-egy házba belépve hangos szóval üdvözölte a háziakat, majd a család legidősebb tagjához fordulva kellő tisztelettel meghívta őt és háznépét a lakodalomba.

Feladatának végeztével a csutorás visszavitte a lovat a gazdájához, a kulacsot és a vőlegény anyjától kapott hímzett inget pedig megtarthatta magának. Ezután egy időre szünetelt a megbízatása, egészen a lakodalomig, ahol viszont megint bőven akadt dolga.

A szerződés

A meghívás és a lakodalom időpontja közötti napok valamelyikén a vőlegény szülei – rendszerint valamelyik kisgyermekük kíséretében – ellátogattak a menyasszony szüleihez *szerződni*. Általában szekérrel men-

tek; jókora ládát vittek magukkal, hogy beleférjen a „*stafírun*g”, de birkát, csirkét, pálinkát, bort is, mindent, amivel a kézfogón kötött megállapodás szerint nekik kellett hozzájárulniuk a lagzi költségeihez. A lányos háznál szűkebb családi körben látták vendégül a leendő nászurat, nászasszonyt, és a két örömapa megbeszélte a lakodalommal kapcsolatos részleteket: mikor indulnak a fiús háztól a komáért, mikor érkeznek a lányos házhoz, hányan legyenek a „*pogácsások*”, ők mikor indulnak a lányos háztól stb. („*Pogácsásoknak*” azokat a fiatalokat hívták, akik éjfél után indultak a lányos háztól és régente a béleshez hasonló kalácsot, ma leginkább a tortát viszik a lagzi színhelyére.)

Amíg a szerződő férfiak a lakodalom lebonyolításának fontos részleteit taglalták, az asszonyok és a házbeli fiatalok kikészítették és becsomagolták a menyasszony kelengyét. A cél az volt, hogy színültig teljen a vőlegény szülei által hozott láda, de kívánatosnak valójában azt tartották, hogy kicsinek bizonyuljon: nem mondhasa az anyós, hogy foghíjas a „*stafírun*g”, szegény lányt vett el a fia. Kelengyecsomagolás közben a menyasszony anyja „becsompészett” egy szál bazsalikomot a ládába: ezzel fejezte ki, hogy a szülői házat elhagyó lányának egész életre szóló boldogságot kíván. A lányos ház apraja közben tarka hímmzett törülközőkkel díszíti fel a vendégek lovait, majd a kisgyerekeknek ruhafélét, nászsuramnak inget, nászasszonyomnak pedig ruhát vagy kendőt ajándékoznak.

A legénybúcsú

Az esküvőt megelőző estén a fiús házban legénybúcsút tartottak. Alkonyatkor összejöttek a vőlegény barátai, barátnői és vidám nótaszóval ünnepelték meg – elmaradhatatlan kiadós falatozás közben – a legény életének utolsó estéjét. Itt készítették elő a lányok a lakodalmassok mellé másnap kitűzendő rozmaringot. A vőlegény apjának és anyjának szánt rozmaringszálla a szokásos nemzetiszín szalag mellé piros paprika is került. A rozmaringdíszítés végeztével – este tíz körül – véget is vetettek a fiatalok a legénybúcsúnak, hogy másnap frissen és kipihenten mehessenek lagziba.

A leánybúcsú

A legénybúcsúhoz hasonlóan a menyasszony is meghívta barátait és barátnőit egy búcsúestre, melyen az elmaradhatatlan vacsora, nótaszó és vígasság mellett, feldíszítették a vőfélyi törülközőt és föllelevenítették a gondtalan gyermek- és ifjúkor emlékeit. Itt is szétosztott a társaság este tíz körül, s az arával csak a két legjobb barátnője maradt, hogy vele töltsék az éjszakát. Nekik kellett vigyázniuk tudniillik a menyasszonyra, nehogy megszökjék, ha netán nem kedvére való vőlegényt szemeltek volna ki számára, illetve ha fennállt annak a veszélye, hogy megszökteti az esetleges igazi szerelme, ami hallatlan nagy szégyent és gyalázatot jelentett volna az egész családra nézve. Ha viszont a leány meg volt elégedve választottjával és szívesen

ment hozzá, meghitt beszélgetéssel virrasztotta át az éjszakát a két barátnőjével.

A lakodalom

A kézfogó, a háztűznézés és a jegyváltás megannyi színes néprajzi elemet tartalmazott, lényegében mégis csak bevezetője volt a legfontosabb, a központi eseménynek, a lakodalomnak, amely a két fiatal közös élete kezdetéhez fűződő szokások csúcscaként „díszes” volt és „aranyozott”, színpompás és gazdag. A legtovább is tartott, olykor *két teljes napon át*, szigorúan megszabott „*forгатókönyv*” szerint, pontosan meghatározott szereposztással.

Koma – Egyik legfontosabb szereplője volt az előkészítési eseményeknek is, de főképp magának a lakodalomnak. Ő volt a központi személyiség, hozzá fordult mindenki tanácsért és utasításért, az ő kedvét lesték valamennyien, az asztalfőn is ő ült. A hajdani szokás szerint, s ez máig is így van, minden családnak van esküvői komája, akinek szent kötelességei közé tartozik az is, hogy keresztapjuk legyen a közreműködésével esketett pár leendő gyermekeinek.

Komaasszony – Hasonló tiszteletnek örvend, mint a férje (a koma), annak jobbán ül a lakodalmi asztalnál, és részt vesz a nászajándékok átvételében, valamint a komakísérő előkészületeiben.

Násznagy – Szerepét általában a vőlegény sógora (a nővére férje) vagy nagybátyja szokta betölteni. Az esküvői szertartás második tanújaként ő képviselte a vőlegény szűkebb rokonságát.

Vőfély – Többnyire a vőlegény fivére vagy unokatestvére. Ő fogadta a menyasszonyt, és ő vezette az esküvő előtt a lakodalmi menetben. Fiatalnak és nőtlennek kellett lennie.

Örömapa – A vőlegény apjaként ő volt a lagzi házigazdája, és a komával meg a násznaggal együtt ő buzdította mulatozásra a vendégeket. Gondoskodott róla, hogy minden rendben és a megfelelő szabályok szerint folyjék, továbbá hogy a meghívottak mindegyike jól érezze magát. A díszasztalnál foglalt helyet, a komával szemben, bár az igazság az, hogy ülni alig ült valamit, jóformán a lagzi egész tartama alatt talpon volt.

Örömanya – A vőlegény anyja. Ő gondoskodott róla, hogy mindenki bőviben legyen ételnek, italnak – ő kínálhatta a vendégsereget. Többnyire – a koma kívánságára – maga is megivott egy-két pohárával, sőt, újabb felkérésre énekre fakadt vagy odaállt a körtánc élére.

Sógornők – A vőlegény nővérei vagy unokanővérei. Feladatuk a vendégek kiszolgálása volt.

Ángyak – A vőlegény fivéreinek feleségei. Az ő dolguk volt a felszolgálásra kerülő ételek, italok elkészítése.

Kövérsó komaasszony – A koma anyja vagy nagynénje, ő hozta az ajándékokat. Később csatlakozott a lakodalmassokhoz és a komakísérőig maradt.

Nyoszolyólányok – A koma lányai vagy férjezetlen nővérei. Ők vitték az esküvőre, majd onnan a lakoda-

lom színhelyére a fehér virággal és fehér selyemmel díszített komagyertyát. Ha a koma történetesen nem volt víg kedélyű, társasági ember, ők helyettesítették a nótázásban, táncban, hangulat-teremtésben – természetesen mindvégig az ő utasításai szerint.

A koma kocsisa vagy legénye – A család vagy a baráti kör egyik fiatal, lovakkal, fogattal bálni tudó férfitagja; olyan ügyesen hajtotta a fiákert, hogy ha netán valaki meg akarta volna előzni a menetben, hiába is próbálkozott volna. Ő szállította a komát és az ifjú párt a templomba, s ő kocsikázott velük végig a falun esküvő előtt és után.

Pincemester – Az örömapa bizalmi embere, aki az italról gondoskodott és ellenőrizte, mit s mennyit hoztak fel a pincéből. Neki volt rá gondja, hogy mindenki eleget ihassék, de arra is, nehogy valaki – pusztán szórakozottságból – hazavigyen magával egy-két korsó italt.

Szakácsnő – Főzésben igen-igen jártas személynek kellett lennie – sokukat éppen erről ismerték a faluban. Teendői ellátásában az asszony nép segített neki.

Az esküvő napja

Az esküvő napján a fiús háznál is, a lányos háznál is talpon volt mindenki kora reggeltől, és nagy volt a sürgés-forgás. Folytak az utolsó simítások, ellenőrzések, rendben van-e minden, helyén van-e valamennyi teríték – minthogy a vendégek fogadása már kora reggel megkezdődött.

Az érkező vendégeket bekísérték a feldíszített szobába, és némi poharazgatással egybekötött, csendes, visszafogott beszélgetésbe elegyedtek velük. A zenészek is csak hallgatókat, szomorkás, érzelgős nótákat játszottak, az egész hangulatra inkább a mértéktartó ünnepélyesség, mint a vigasság volt jellemző.

Valamikor kilenc és tíz óra között az örömapa fiákert küldött a csutorással meg a muzikusokkal a komáért. A koma házába lépve a csutorás a következő szavakkal köszöntötte a ház urát: „Isten éltesse komámuramat sokáig!” Aztán sorra koccintottak a már ott lévő vendégekkel, majd mindannyian nekiláttak reggelizni. Reggelire általában paprikást szoktak készíteni. Ennek végeztével valamennyien megindultak a fiús ház felé, ahol már türelmetlenül várták őket. A komát és kíséretét az örömapa, az örömanya és a vőlegény fogadta, majd az üdvözlések és felköszöntők után itt is letelepedett a vendégsereg az asztal mellé. Egy idő után a násznagy elrikkantotta magát, hogy ideje indulni, mire a lányok gyorsan rozmaringot tűztek a meghívottak mellére, és az ünnepi menet, leginkább fiákerrel, megindult a lányos ház felé. Az élén a koma haladt, mögötte a násznagy és a vőlegény, majd a vőfély következett, a szűkebb rokonság, végül a közönséges lakodalmasok. Az örömanya otthon maradt, és vigyázó szemmel felügyelt, hogy rendben legyen minden mire a násznép visszatér a templomból. A vidám lakodalmas menet meg-megállt egy-egy koccintásra a „lakodalomnézők” sorfala között. Az összegyűlt nézőket a csutorás kínálhatta itallal.

A jókedvű menetet a menyasszony szülei és az itt összegyűlt vendégek várták a lányos ház kapujában. Az udvaron lesegítették a fiákerről és beinvitálták őket a házba. A menyasszony ez idő alatt még a hátsó tiszaszobában tartózkodott, a barátnői, a nyoszolyólányok és a család fiatalabb nőtagjai társaságában. Ezek „kötötték be a fejét” (fejkötővel), segítettek neki az öltözködésben, fésülködésben, csinosítgatásban, s látták el jó tanácsokkal, mikor mit csináljon az esküvő és a lakodalom alatt, hogyan viselkedjék odahaza és az új otthonában stb. A menyasszonyi ruha minősége és díszítése természetesen már akkor is sokat elárult a család anyagi helyzetéről.

Közben lassan gyülekeztek a vendégek, gazduram pálinkával és süteménnyel kínálta őket, s külön gondal traktálva a komát és a leendő vejét.

Kis idő múlva a vőfély bement a tiszaszobába a menyasszonyi koszorúval és a fátyollal. A koszorún át megcsókolta az arát, majd feltűzte a lány fejére a koszorút meg a fátyolt. Ezután a jelenlevők kíséretében kivezette a menyasszonyt a vendégek elé. Almát, fűgét és cukorkát ajándékozott neki, amit az a padlóra szórt, hogy a gyermeksereg aztán pillanatok alatt felkapkodja. A menyasszony ezután rozmaringgal díszített vőfélytörülközöt kötött a vőfélyre, az pedig odavezette őt egy rövid üdvözlés erejéig a komához. Nem sokkal ezután a koma kiadta az indulási parancsot. Ha közel volt a templom gyalogszerrel mentek, ha messzebb esett, fogattal, illetve fiákerrel. A vígan nótázó menet élén a koma haladt. A menyasszony mindvégig visszafogottan, szerényen viselkedett. Az esküvőn a vőlegény anyja kivételével mindenki jelen volt, a hívatlan kíváncsiak is. A menyasszonyt a vőfély, a vőlegényt a koma vezette az oltárig.

Az ünnepélyes esküvői szertartás után a templomból kifelé jövet a komát „Elő a zacskót, komámuram!” kiáltások várták, mire ő aprópénzt szórt az összegyűltek közé. A násznép a fiús ház felé vette útját, de véletlenül sem ugyanazon az utcán amerre jött, mindenképp egy másikon. Most már az ifjú pár haladt a menet élén, mögöttük a koma és a násznagy, majd a többiek. A fiús háznál a vőlegény (most már férj) anyja várta az új asszonyt és a lakodalmasokat a házbeliéssel meg a szomszédokkal együtt. Rizst és búzát szórt rájuk. Aztán kezdetét vette a mulattság, amely olykor két nap, két éjszaka is eltartott. A „ceremóniamester” a koma volt.

Az új ember házának udvarára érve a koma „váltásádját” követelt a férj anyjától az új asszonyért. Megkezdődött az alkudozás az összeg nagysága körül, s ha a koma kevesellte, fogta magát és megindult kifelé, mire a násznép hangos szóval marasztalni kezdte, az új anyós meg tett egy kedvezőbb ajánlatot. Ha a koma „nehéz ember” volt, bizony jól elhúzódott az alkudozás, de a végére csak megegyeztek valahogy. Csak ezután szállhatott le a kocsiról az új asszony, s indulhatott meg a vőfély kíséretében a ház felé, mégpedig azon a vásznon, amelyet az anyósa terített eléje. A komának széket hoztak, hogy megkönnyítsék neki a leszállást, majd ő is bement a házba, ugyanazon a vásznon lépkedve, amin az ifjú pár. A multság színhelyéül kijelölt

helyiségben elsőként a koma ült asztalhoz, a díszhelyen persze, mellette foglalt helyet az ifjú pár, majd a vőfély, aztán sorban a többiek. Felköszöntők következtek, majd pazar vacsora, s a fiatalja csakhamar a körtáncot is megkezdte.

Amikor hajnaltájt elvonultak a pogácsások, asztalra került a „nászajándék”, azaz az apró lakodalmi sütemény és torta, amivel végigkínálták a vendégsereget. Pirkadat előtt újra pecsenyét hordtak fel, majd a koma felállt az asztaltól, ami egyben a mulatság végét is jelezte. Hosszú búcsúköszöntések következtek – melyek olykor egy-két órát is eltartottak –, miközben a soros asszonyok, lányok leszedték az asztalt, hogy rövidesen újra megerítsék.

Akadtt a lakodalmások közt, aki éjfél után ledőlt egy-két órára, hogy kipihenten vehessen részt a záróceremónián, a komakísérőn, amelyre reggel 8-9 körül került sor. Amikor a koma megindult hazafelé, a háziak előtte hátrálva itallal öntözték meg az udvart. A kapunál jókora tűz égett, s a koma csak akkor folytathatta útját, ha azt átugorja, vagy „kapupénzt” fizet. Nagy szégyennek számított, ha nem tudta átugrani és pénzzel volt kénytelen megváltani az eltávozás jogát. Mire végre elérte a kaput, már csak egy „akadály” várt rá: ki kellett innia az utolsó, a „legnehezebb” pohár pálinkát, s amikor ezen is túl volt, megindulhatott hazafelé a násznép kíséretében. Általában gyalog mentek, vagy ha a koma messze lakott, fiákeren, de az is előfordult, hogy bizony kordén – ha komámuram lábai, az elfogyasztott szesz hatására netán felmondták a szolgálatot. A koma házában aztán ennek rokonsága és a szomszédság bevonásával folytatódott a vigaság. Ha meg tudott állni a lábán, itt a komáé volt a házigazda-szerep. Újabb felköszöntők és rövid mulatozás után, a vendégek visszatértek a fiús házhoz, majd rövid ott-tartózkodás után – úgy dél tájban – megindultak hazafelé.

Az esküvő után két nappal az újdonsült férj anyja meghívta a komáékat, a rokonokat és szomszédokat

„egy pálinkára”, a menyegző utáni hetedik napon pedig pogácsások – fivérek, nővérek, a szűkebb rokonság fiatalabb tagjai – keresték fel az új házasság otthonukban: pogácsát hoztak nekik – az ifjú menyecske anyja sütötte – és ajándékokat. Ennek a látogatásnak valójában afféle „felderítő” célja volt: azt próbálták meg kipuhatolni, megtapasztalni, hogy megy a menyecske sora új otthonában. A pogácsásokat, a lakodalmásokhoz hasonlóan, a háziak fogadták, a komával az élükön. A kiadós eszem-iszom persze most sem maradhatott el, tambura is akadt kéznél mindig, ahol pedig tambura volt, ott nóta is fakadt, tánc is indult csakhamar – lett is akkora mulatság rendszerint megint, hogy csak késő este lehetett végét vetni. De csak másnapig, mert akkor meg a lányos háznál folytatódott – miközben a pogácsások beszámoltak a menyecske szüleinek előző napi benyomásaikról.

Két-három héttel a lakodalom után az ifjú pár ellátogatott a lányos házba – ez volt az első alkalom, hogy a menyecske viszontláthatta szüleit. Régente előfordult, hogy akár egy évig sem engedték meg a menyecskének, hogy felkeresse a szüleit, mert úgymond, így könnyebben beleszokik az új környezetébe. Hazafelé menet a fiatalok benéztek még a komához és a rokonokhoz is. Karácsonykor, húsvétkor még ma is kötelező meglátogatni a komáékat.

Miután sorra „lerótta” az ifjú pár a lakodalmi hagyományok folytán rájuk eső kötelezettségeit, visszazökönt a hétköznapi életbe, és a továbbiakban esedékes lakodalmakban már szervezőként vett részt, saját tapasztalatait is hasznosítva.

A fentiekben ismertetett lakodalom-előkészítő és lakodalmi szokásokból mára – a koma szerepét és jelentőségét kivéve –, sajnos elég sok feledésbe merült. Pedig ebből, az idősebbek emlékezései alapján lejegyzett anyagból is kitűnik, milyen hallatlanul gazdag és sokszínű hagyománykincset mondhattak maguké-
nak valamikor a deszki szerbek.

Szilágyi Károly fordítása

Battonyai szerb lakodalom 1910-ben (Archív)